

1983, II, 104, 106-107; Sem'ânî, *Edebü'l-İmlâ' ve'l-İstımlâ'* (nşr. M. Weisweiler), Beyrut 1401/1981, s. 65, 98-100, 103; İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs* (nşr. Nûreddin İtr), Dimaşk 1406/1986, s. 188, 243; Nevevî, *el-Ezkâr*, İstanbul 1375/1955, s. 109; a.mlf., *İrşâdü't-tullâbi'l-hakâ'ik* (nşr. Nûreddin İtr), Dimaşk 1408/1988, s. 144-145, 169; Bedreddin İbn Cemâa, *el-Menhelü'r-revî fi muhtâşarı 'Ulûmü'l-hadîsü'n-neberî* (nşr. Kemâi Yûsuf el-Hût), Beyrut 1410/1990, s. 99; Şemseddin es-Sehâvî, *Fethu'l-muğîs* (nşr. Ali Hüseyin Ali), Beyrut 1412/1992, III, 73-74, 257-259.

ERDİNÇ AHATLI

RADIYYE BEGÜM

(ö. 638/1240)

Delhi Sultanlığı hükümdarı
(1236-1240).

Sultan İltutmış 629 (1231) yılında Gevâliyâr üzerine sefere çıktığında Delhi'nin idaresini kızı Radiyye Begüm'e bırakmış, sefer dönüşünde de o sırada oğulları bulunmasına rağmen onu veliaht tayin etmişti. Ancak İltutmış ölünce (633/1236) saray mensupları ve kumandanlar tarafından sultanın oğlu Rükneddin Firûz Şah tahta çıkarıldı. Fakat yeni sultanın işret meclislerine dalarak yönetimi annesi Şah Terken'e bırakması sonucunda çeşitli isyanlar ve huzursuzluk baş gösterdi. Şah Terken, Radiyye Begüm üzerine yürüyünce Delhi halkı ayaklanarak sarayını kuşattı. Bu esnada isyanları bastırmak için Delhi dışında bulunan Rükneddin Firûz Şah olaylara müdahale edemedi. Ordunun bir kısmı başşehir Delhi'de Radiyye Begüm'ü tahta çıkardı. Tutuklanarak Delhi'ye getirilen Firûz Şah çok geçmeden hapiste öldü.

Sultan yerine "melike" unvanını kullanan Radiyye babası İltutmış devrinde yürürlükte olan kanun ve nizamları tekrar uygulamaya koydu ve adaleti tesis etti. Tahta geçtiği yıl karşılaştığı ilk hadise, Nûreddin (Nûr-i Türk) adlı bir Türk'ün liderliğindeki Karmatîler'in Delhi'de çıkardıkları kanlı isyandır (6 Receb 634 / 5 Mart 1237). Delhi'de pek çok kimseyi öldüren Karmatîler halkın yardımıyla bertaraf edildi. Radiyye Begüm isyanın ardından, hükümdarlığına karşı çıkan babasının veziri Nizâmülmülk Muhammed Cüneydî ve ileri gelen devlet adamlarının muhalefetiyle karşılaştı. Delhi'de muhasara edilen Radiyye Begüm'ün emriyle diğer bölgelerden kuvvetler geldiyse de bunlar isyancılara yenildi. Bu sırada Delhi'den çıkmayı başaran Radiyye âsilerin bazı liderleriyle anlaştı ve kaçan diğer âsilerin elebaşları yakalanarak öldürüldü. Daha sonra ülkede düzeni sağlayan ve önemli görevlere yeni tayinler yapan Ra-

diyye Begüm, İltutmış'ın ölümünün ardından Hindular'ın ele geçirdiği Ranthambhor'a Melik Kutbüddin Hüseyin'i gönderdi.

Devlet yönetiminde ve orduda gulâm kökenli Türk kumandanlarının nüfuzunu kırmak isteyen Radiyye Begüm'ün Melik Cemâleddin Yâkût el-Habeşî'yi mirâhurluğa getirmesi Türk kumandanları tarafından hoş karşılanmadı. Radiyye Begüm isyan eden Gevâliyâr üzerine bir ordu gönderdi (635/1238). Ertesi yıl Lahor Valisi Melik İzzeddin Kebîr Han Ayaz'a karşı sefere çıkan melike onu da itaat altına aldı. Ancak hemen ardından daha tehlikeli bir isyan baş gösterdi. Ayaklanan Teberhind Valisi İhtiyârüddin Altûniyye'ye (Altun-aba) emîr-i hâcib İhtiyârüddin Aytegin gibi başşehirde önemli görevlerde bulunan Türk kumandanları da destek verdi. Ramazan 637'de (Nisan 1240) tekrar sefere çıkmak zorunda kalan melikenin en sadık adamı Melik Cemâleddin Yâkût el-Habeşî, Türk kumandanları tarafından öldürüldü. Çok geçmeden Radiyye Begüm de yakalanarak Teberhind Kalesi'nde hapsedildi. Bu haber Delhi'ye ulaşınca İltutmış'ın oğullarından Muizzüddin Behram Şah sultan ilân edildi. Teberhind hâkimi İhtiyârüddin Altûniyye kısa bir süre sonra Radiyye ile evlendi. Ardından ikisi birlikte sultanlığı tekrar ele geçirmek için mücadeleye başladılar ve çok sayıda asker topladılar. Kendilerine, Delhi yönetimine karşı isyan eden Türk kumandanları Melik İzzeddin Muhammed Sâlârî ve Melik Karakuş da katıldı. Ancak Radiyye Begüm'e bağlı kuvvetler Behram Şah'ın kuvvetlerine yenildi. Teberhind'e geri dönen Radiyye birliklerini tekrar toplayarak Delhi üzerine yöneldi. Kaytahl'da iki ordu arasında yapılan savaşta Radiyye ve kocası, kendilerine tâbi birliklerin bir kısmının karşı tarafa geçmesi yüzünden mağlûp oldu ve yakalanarak öldürüldü (25 Rebîülevvel 638 / 14 Ekim 1240). Adaletli ve dirayetli bir hükümdar olan Radiyye Begüm hükümdarlığı boyunca daha çok kâdın olması dolayısıyla çıkarılan isyanlarla uğraştı. Celâletüddin ve Radiyyetüddin lakaplarıyla para da bastıran Radiyye Begüm, "Şîrîn-i Dihlevî" ve "Şîrîn-i Gûrî" mahlaslarıyla şiir yazmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Cüzcânî, *Tabakât-i Nâsîrî* (nşr. Abdülhay Habîbî), Kâbil 1342, I, 457-462; a.e.: *A General History of the Muhammadan Dynasties of Asia, Including Hindustan* (trc. H. G. Raverty), New Delhi 1970, I, 637-648; İsamî, *Fütûhu's-selâtin* (nşr. A. S. Usha), Madras 1948, s. 128-142; İbn Battûta, *er-Rihle*, Beyrut, ts. (Dâru Sâdir), s. 423-424; Abdülkâdir el-Bedâûnî, *Muntakhabu't-Ta-wârikh* (trc. G. S. A. Ranking), Delhi 1986, I, 119-

121; Ferishta, *History of the Rise of the Mahomedan Power in India* (trc. J. Briggs), New Delhi 1997, I, 121-124; Abdülhay el-Hasenî, *Nüzhetü'l-havâitr*, I, 118-119; H. N. Wright, *The Coinage and Metrology of the Sultans of Delhi*, New Delhi 1974, s. 40-43, 76; *CHIn.*, V, 237-244; *History of India* (ed. A. V. Jackson), New Delhi 1987, III, 77-80; V, 103-109; Yusuf Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi*, Ankara 1987, I, 282-287; Bahriye Üçok, *İslâm Devletlerinde Türk Nâibeler ve Kadın Hükümdarlar*, Ankara 1993, s. 37-61; P. Jackson, "Sultân Radiyya bint İltutmish", *Women in the Medieval Islamic World: Power, Patronage and Piety* (ed. G. R. G. Hambly), New York 1998, s. 181-197; a.mlf., *The Delhi Sultanate: A Political and Military History*, Cambridge 2000, bk. İndeks; C. Collin Davies, "Raziye", *IA*, IX, 647-648; M. Athar Ali, "Radiyya", *El²* (İng.), VIII, 371; "Razia Begam Sultan", *EIn.*, II, 342-343.

CENGİZ TOMAR

RADÎ el-ESTERÂBÂDÎ

(الرضى الأسترآبادي)

Necmü'l-eimme Radiyyüddin Muhammed b. el-Hasen el-Esterâbâdî el-Garavî es-Semnâkî (es-Semnâî)
(ö. 688/1289'dan sonra)

Sarf, nahiv, kelâm ve mantık âlimi.

Hayatı hakkında çok az bilgi vardır. Taberistan'ın Esterâbâd (Esterâbâz) şehri halından olup Necef'e yerleşmiştir. Şöhretini İbnü'l-Hâcib'in *el-Kâfiye* ve *eş-Şâfiye* adlı kitaplarına yazdığı şerhlerle sağlamıştır. Zekâsı, olgunluğu, fazileti, dinî ilimler alanındaki titizliğiyle âlimlerin dikkatini çekmiş ve "necmü'l-eimme" lakabıyla anılmıştır. Üstün bir hitabet ve ifade gücüne sahip olduğu kaynaklarda belirtilmektedir (Hasan es-Sadr, s. 131 vd.). Şîî mezhebine mensuptu. Süyûtî 684 veya 686 (1285, 1287) yılında vefat ettiğini kaydeder (*Buğyetü'l-vu'ât*, I, 568). Ancak Seyyid Hasan es-Sadr, Abdülkâdir el-Bağdâdî'den naklen müellifin *Şerhu'l-Kâfiye*'yi 688 Rebîülâhîrinde (Mayıs 1289) bitirdiğini söyler (*Te'sîsü's-Şî'a*, s. 132). Buna göre söz konusu tarihten sonra vefat etmesi olmasa gerekir, zira *Şerhu's-Şâfiye*'yi *el-Kâfiye* şerhinden sonra kaleme almıştır.

Eserleri. 1. *Şerhu'l-Kâfiye*. İbnü'l-Hâcib'in *el-Kâfiye fi'n-naħv*'ine yazdığı şerhtir. Müellif bu çalışmasında nahiv meselelerini basit bir üslûpla ele alarak tartışmış, tercihlerde ve ihtihadlarda bulunmuş, nahiv ve lügatın felsefesini yapmış, hükümlerin illetlerini açıklamıştır. Eser bu özellikleriyle sahasında yapılmış diğer çalışmalardan daha üstün kabul edilmiştir. Süyûtî de muhteva, tahkik ve hüsn-i ta'fil bakımından *el-Kâfiye*'ye ve diğer na-

hiv kitaplarına böyle bir şerhin yazılmadığını belirtmektedir (*Buğyetü'l-uv'ât*, I, 567). Esterâbâdî, Basra nahiv ekolüne meyletmekle birlikte belli bir mektebe bağlanmayarak kendi görüş ve içtihadlarını esas almıştır. Bu husus İbnü'l-Hâcib'in katılmadığı görüşlerini eleştirmesinden de anlaşılmaktadır (*Ma'a'l-Mektebe*, s. 282). Ayrıca diğer nahivcilerin görüşlerini ortaya koymuş ve bunlara da eleştiriler yöneltmiştir. Esterâbâdî, İbnü'l-Hâcib'in muhtasar ifadelerini Kur'an, hadis, şiir, edebî sözler ve darbimesellerden şahidlerle açıklamıştır. Eserde yaklaşık 1000 beyit, 1000'i aşkın âyet, on iki atasözü, on bir fahih söz ve geleneğin aksine kırk bir hadis şahid olarak kullanılmıştır. Abdülkâdir el-Bağdâdî eserdeki hadislerin tahririni yapmış (*Tahrîcü eḥâdisi'r-Rađî fi Şerhi'l-Kâfiye*, nşr. Mahmûd Fa'câl, Demmâm 1414), *Hizânetü'l-edeb*'ini de şerhte geçen 957 şahid beyitin açıklamasına ayırmıştır. *Şerhu'l-Kâfiye* üzerine Sa'deddin et-Teftâzânî, Seyyid Şerîf el-Cürçânî ve Sirâceddin el-Halebî gibi âlimler hâşiye yazmıştır. Eserin birçok baskısı yapılmıştır (Tahran 1271; Tebriz 1274, 1298; İstanbul 1275, 1292, 1305 [Seyyid Şerîf el-Cürçânî'nin *Ta'likât*'ı (hâşiyesi)], 1310; Leknev 1280/1863; Bulak 1299; Kazan 1302/1885, 1305, 1314/1896; Kahire 1305; nşr. Yûsuf Hasan Ömer, I-V, Beyrut 1974 [İstanbul 1305 baskısının tıpkıbasımı]; I-II, Bingazi 1973-1975; Riyad 1417/1996; nşr. Emîl Bedî' Ya'kûb, I-V, Beyrut 1419/1998; ayrıca bk. **el-KÂFİYE**). **M. Vecîh Tikrîti**, *Menhecû'r-Rađî el-Esterâbâdî fi Şerhi'l-Kâfiye fi'n-naḥv* adıyla yüksek lisans tezi (Dimaşk Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü), Yahyâ Beşîr el-Misrî de *Şerhu'r-Rađî li-Kâfiyeti'bni'l-Hâcib I-II* isimyle bir doktora tezi hazırlamıştır (1417/1996, Riyad, Câmîatü'l-İmâm Muhammed b. Süüd el-İslâmiyye). **2. Şerhu's-Şâfiye**. İbnü'l-Hâcib'in *eş-Şâfiye* adlı risâlesine yazılmış sistematik bir şerhtir. Esterâbâdî'nin açıklamaları eserini sarf ilminin ana kaynaklarından biri haline getirmiştir (Leknev 1262, 1326/1846; Tahran 1280; Delhi 1283; İstanbul 1290; Lahor 1315; nşr. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd, Kahire 1348, Beyrut 1395/1975; nşr. M. Nûr el-Hasan ve dğr., I-IV, Kahire 1395/1975; ayrıca bk. **eş-ŞÂFİYE**). **3. Nazmü'l-le'âli'l-mübbe'a fi şifati'l-kitâbeti'l-muhtere'a**. Kitâbet sanatına dair didaktik bir manzumedir (*DDB*, VIII, 180). **4. Hâşiye 'alâ Şerhi Tecriđi'l-Akâ'idi'l-cedîde ve'l-Hâşiyeti'l-kadîme** (*Hediyetü'l-ârifin*, II, 134). **5. Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Celâl ed-Devvânî li-Tehzîbi'l-man-**

tık ve'l-keîâm (a.g.e., a.y.). **6. Şerhu'l-Kaşâ'idi's-seb'i'l-Aleviyyât l'ibn Ebi'l-Ḥadîd** (*A'yânü's-Ş'ra*, IX, 152).

BİBLİYOGRAFYA :

Süyûtî, *Buğyetü'l-uv'ât*, I, 567-568; Abdülkâdir el-Bağdâdî, *Hizânetü'l-edeb*, I, 12; Hür el-Âmilî, *Emelü'l-âmil* (nşr. Ahmed el-Hüseynî), Necef-Bağdad 1385/1965, II, 255; Brockelmann, *GAL*, I, 367-368, 370; *Suppl.*, I, 532/5, 535/1, 713; *Hediyetü'l-ârifin*, II, 134; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, IX, 183; Hânsârî, *Ravzâtü'l-cennât* (nşr. Esedullah İsmâiliyyân), Kum 1391, III, 346-347; Abdullah Efendi el-İsfahânî, *Riyâzü'l-ulemâ' ve ḥiyâzü'l-fuzalâ'* (nşr. Ahmed el-Hüseynî), Kum 1401, V, 53-54; Hasan es-Sadr, *Te'sisü's-Ş'ra*, Beyrut 1401/1981, s. 131-133; *A'yânü's-Ş'ra*, IX, 151-153; *Ma'a'l-Mektebe*, s. 281-283; H. Fleisch, "Note sur al-Astarâbâdî", *Historiographia Linguistica*, I, Amsterdam 1974, s. 165-168; Nebhân Yâsîn, "Şerhu'r-Rađî 'alâ Kâfiyeti'bni'l-Hâcib", *Mecelletü Âdâbi'l-Mustanşiriyye*, III, Musul 1978, s. 163-190; P. Larcher, "Note sur trois éditions...", *Arabica*, XXXVI, Leiden 1989, s. 109-113; M. Vecîh Tikrîti, "el-İletü'n-naḥviyye", *MMLAÜr.*, XXV/61 (1422/2001), s. 47-75; A. J. Mango, "al-Astarâbâdî", *EJ* (Fr.), I, 742-743; Mihrân Erzende, "İsterâbâdî", *DMBİ*, VIII, 179-180.

SADRETTİN GÜMÜŞ

RADÎ es-SÂĖANÎ

(bk. SÂĖANÎ, Radıyyüddin).

RADÎ eş-ŞERÎF

(bk. ŞERÎF er-RADÎ).

RADLOFF, Friedrich Wilhelm (1837-1918)

Alman asıllı Rus Türkologu.

Berlin'de doğdu. Rusça adı Vasily Vasiloviç Radlov olup babası Berlin polis komiseri Wilhelm W. Radloff'tur. İlk ve orta öğrenimini Berlin'de tamamladıktan sonra Berlin Üniversitesi Felsefe Fakültesi'ne kaydoldu (1854). Önce felsefe ve ilâhiyat tahsil etmek istediye de daha sonra filolojide karar kıldı. Radloff'un yetişmesinde klasik edebiyat hocası ve pedagog olan Benari'nin, karşılaştırmalı dil bilimini kuran Franz Bopp'un, dilci ve filozof Heimann Steinthal'in, filozof ve politikacı August Friedrich Pott'un, Doğu dillerini inceleyen ve Radloff'u Doğu dillerine yönlendiren Wilhelm Schott'un, coğrafya âlimi Karl Ritter'in etkileri oldu. Türkçe, Moğolca, Mançuca ve Çince öğrendi. Öğreniminin büyük bir kısmını Berlin'de yaptı, iki dönem Halle'de bulundu ve doktorasını Jena Üni-

versitesi'nde "Über den Einfluss der Religion auf die Nationalitetan und Sprachen Hochasiens" isimli teziyle tamamladı (1858). W. Radloff'un yetiştiği yıllar klasik filoloji ve İndogerman dilleri sahasında esaslı araştırmaların temelini attığı bir dönemdi ve Berlin Üniversitesi de Almanya'nın bilim merkezi olarak özellikle dilcilik alanında önemli bir yere sahipti. Bu çerçevede, tahsili geniş ve sağlam bir temele oturan Radloff, A. F. Pott'un dillerin gelişmesinin her zaman medeniyetin gelişmesiyle paralel yürümediği şeklindeki teorisinden etkilenerek çalışmalarında dil hadiselerini halk psikolojisi yerine insanların ferdi özellikleriyle açıklamaya çalıştı.

Bu dönemde Moskova, Kazan ve Petersburg, Türkoloji çalışmalarının merkezi konumunda olan şehirlerdi. Petersburg'da 1819 yılında kurulan üniversite Doğulu milletlerin kültürleriyle ilgili araştırmaları yürütmekteydi. 1854'te Kazan Üniversitesi lağvedilince hocalarının büyük kısmı Petersburg'a taşınarak Şark Fakültesi'nde görev aldı. Radloff da hocası W. Schott'tan aldığı tavsiye mektubuyla Doğu sefer heyetine katılmak üzere Aleksandr Kaimoviç Kâzım Bek, Şeyh Muhammed Ayaz Tantaî, İlya Nikolayeviç Brezin, Daniel Abramoviç Chwolson, Vasiliy Pavloviç Vasiliyev, Otto von Böhtlingk gibi tanınmış şarkiyatçıların bulunduğu Petersburg'a gitti (1858). Ancak bu heyetin bir türlü yola çıkamaması üzerine geçimini sağlamak için Almanca, Latince ve İtalyanca dersleri vermeye başladı. Bu arada Rusça'sını ilerletti ve üniversitede sınava girerek lise öğretmenliği hakkını elde etti. Bu sırada Meyendorff ve Schiefner tarafından kendisine Altay bölgesindeki Barnaul şehrinde öğretmenlik yapması önerildi. Radloff böylece Tunguz dilleri yerine, uzmanlık alanını değiştirip yaz aylarında Türk boyları arasında çalışmak üzere Barnaul'a Almanca ve Latince öğretmeni olarak tayin edildi (1859).

Barnaul'da on iki yıl kalan Radloff, Mâdencilik Yüksek Mektebi'nde öğretmenlik yaparken yaz tatillerinde Sibiryâ ve Türkistan'daki Türk boyları arasında dil, etnografya, folklor, coğrafya ve tarih malzemeleri derlemek amacıyla gezilere çıktı. Bu çalışmaları yapabilmek için 1860'ta Altay şivelerini öğrenmeye başladı. 1860-1863 yılları yaz aylarında Altay, Soyon, Kazak-Kırgız, İli ve Abakan Türkleri arasında derlemeler ve araştırmalar yaptı. 1864'te tahsisatını yenilemek üzere Petersburg'a gitti, oradan Berlin ve Tirol'e geçti. Bir yıl sonra Barnaul'a döndü. 1870 yılına kadar